

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
ҚАЗАҚ МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗДАР ПЕДАГОГИКАЛЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ**

**ПРОФЕССОР РЫСБАЙ СӘТІМБЕКОВТЫҢ 75
ЖЫЛДЫҚ МЕРЕЙТОЙЫНА ЖӘНЕ 47 ЖЫЛДЫҚ
ҒЫЛЫМИ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЕҢБЕГІНЕ АРНАЛҒАН
«ЕРЕКШЕ ҚОРҒАЛАТЫН ТАБИҒИ АУМАҚТАР ЖӘНЕ
БИОАЛУАНТҮРЛІЛІК»**

**атты халықаралық ғылыми-практикалық конференцияның
МАТЕРИАЛДАРЫ**

(Алматы қаласы, 28 мамыр 2015 ж.)

МАТЕРИАЛЫ

**международной научно-практической конференции
«ОСОБО ОХРАНЯЕМЫЕ ПРИРОДНЫЕ ТЕРРИТОРИИ И
БИОРАЗНООБРАЗИЯ» ПОСВЯЩЕННОЙ 75-ЛЕТНЕМУ
ЮБИЛЕЮ И 47-ЛЕТИЮ НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРОФЕССОРА САТИМБЕКОВА Р.**

(г.Алматы, 28 мая 2015 г.)

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
ҚАЗАҚ МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗДАР ПЕДАГОГИКАЛЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ

ПРОФЕССОР РЫСБАЙ СӘТІМБЕКОВТЫҢ 75 ЖЫЛДЫҚ МЕРЕЙТОЙЫНА
ЖӘНЕ 47 ЖЫЛДЫҚ ҒЫЛЫМИ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЕҢБЕГІНЕ АРНАЛҒАН
«ЕРЕКШЕ ҚОРҒАЛАТЫН ТАБИҒИ АУМАҚТАР ЖӘНЕ БИОАЛУАНТҮРЛІЛІК»
атты халықаралық ғылыми-практикалық конференцияның МАТЕРИАЛДАРЫ

(Алматы қаласы, 28 мамыр 2015 ж.)

МАТЕРИАЛЫ
МЕЖДУНАРОДНОЙ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОЙ КОНФЕРЕНЦИИ
«ОСОБО ОХРАНЯЕМЫЕ ПРИРОДНЫЕ ТЕРРИТОРИИ И
БИОРАЗНООБРАЗИЯ» ПОСВЯЩЕННОЙ 75-ЛЕТНЕМУ ЮБИЛЕЮ И 47-ЛЕТИЮ
НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРОФЕССОРА САТИМБЕКОВА Р.

(г. Алматы, 28 мая 2015 г.)

"Мерей" баспасы
Алматы, 2015

АӨЖ 504.064 (063)
КБЖ 20.18
Е 66

Жалпы редакциясын басқарған
К.О. Кишибаев

Жауапты редакторлар
Р. Сатимбеков, Р.Қ. Жексембиев

Құрастырушылар
Батаева Д.С., Шаметов А.К.

Е 66 «Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар және биоалуантүрлілік». - «Особо охраняемые природные территорий и биоразнообразия» атты халық-ғыл-прак-конф-матер-жинағы. – Алматы, "Мерей" баспасы, 2015. – 408 бет.

ISBN 978-601-7478-33-9

«Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар және биоалуантүрлілік» атты халықаралық ғылыми-практикалық конференцияның материалдар жинағына ерекше қорғалатын табиғи аумақтардың табиғат қорғаудағы өзекті мәселелері, биологиялық алуантүрлілікті қорғаудың негізгі мәселелері, білім беру жүйелеріндегі пәндерді оқыту әдістемелерінің басты бағыттарына арналған ғылыми мақалалар топтастырылды.

Жинақ жоғары оқу орындарының студенттеріне, магистранттары, мектеп мұғалімдеріне арналған.

В сборнике материалов собраны научные статьи, посвященные особо охраняемым природным территориям и их роль в охране природы, основные проблемы сохранения биологического разнообразия, главные направления обучения предметов в системе образования.

Сборник предназначен для студентов и магистрантов высших учебных заведений, а также учителям школ.

АӨЖ 504.064 (063)
КБЖ 20.18

ISBN 978-601-7478-33-9

©"Мерей" баспасы, 2015

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ОҢТҮСТІК ЖӘНЕ ОҢТҮСТІК-ШЫҒЫС ТАУЛАРЫНЫҢ ЖАНУАРЛАР ДҮНИЕСІН ҚОРҒАУДАҒЫ ЕҚТА-дың ОРНЫ

Мұсабеков Қ.С.

әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті

Қазақстанның оңтүстік және оңтүстік-шығыс бөлігінде Жетісу (Жоңғар) және Тянь-Шань таулары жүйелері жатады. Республика аумағына Тянь-Шанның солтүстік және батыс бөлігі, Орталық Тянь-Шанның кейбір жоталары кіреді. Солтүстік Тянь-Шандағы Іле Алатауы, Қырғыз Алатауының батыс бөлігі, Шу-Іле таулары, Батыс Тянь-Шаннан Піскем, Өгем жоталарының оңтүстік-батысы, Қаратау, Орталық Тянь-Шандағы Талас Алатауының оңтүстік-батыс бөлігі Қазақстанның оңтүстігіндегі таулар сілемін құрайды [1,2].

Қазақстанның оңтүстік-батыс бөлігі Қаратау жотасынан басталады, ол Батыс Тянь-Шанның батыстағы жалғасы. Бастауы Талас Алатауының батысынан басталып, Боралдай, Сайрам жоталары арқылы Ташкент маңы Алатауымен шектеседі. Қаратау тау жотасы қатарласа жатқан Кіші Қаратау

және Оңтүстік-Батыс Қаратау жоталарынан тұрады. Бұларды бір-бірінен тауаралық ойыстар бөліп жатыр. Оның ең биік жері жері Бессаз (Мыңжылқы) тауы теңіз деңгейінен 2176 м биіктікте орналасқан. Қаратаудың оңтүстік шығысында Боралдай тау жотасы (теңіз деңгейінен 1400-1600 м биіктікте) орналасқан. Жоталардың тау бастары тегістеу келген жазық, беткейлері шатқалды, тік жартасты болып келеді. Қаратаудың оңтүстік-батысын Сырдария, солтүстік-шығысын Талас өзендер алаптары алып жатыр. Тау солтүстік батысқа қарай аласарып, Сарысу, Шу өзендерінің атырабында бітеді. Оңтүстік-шығысында Батыс Тянь-Шань тау сілемдері - Өгем тау жотасы ең биік жері - Сайрам шыңы (4299 м), Қаржантау (теңіз деңгейінен 2800-2900 м биіктікте), Қазығұрт тауы (теңіз деңгейінен 1700 м биіктікте), Талас Алатауының батыс сілемдері - Кіші Ақсу (теңіз деңгейінен 2577 м биіктікте) таулары орналасқан.

Осы аумақтардың таулы алқаптың экожүйелерін қорғау мақсатында 2 мемлекеттік табиғи қорық (Ақсу-Жабағылы, Қаратау), 1 мемлекеттік ұлттық саябақ (Сайрам-Өгем) ұйымдастырылған [3].

Ақсу-Жабағылы қорығы (1926 жылы ұйымдастырылған) Талас Алатауының солтүстік-батыс өңірінің теңіз деңгейінен 1300-4200 м биіктігінде орналасқан.

Табиғи қорық өзінің биологиялық алуан түрлігімен ерекшеленеді. Қорық аумағында өсімдіктердің 1737 түрі кездеседі. Жануарлар дүниесінде өте бай. Бұл жерде ұлулардың 53 түрі, оның 5 түрі эндемик түрге жатады. Жәндіктердің 2500-ден аса түрлері анықталған. Ал, омыртқалы жануарлардан балықтың - 7, қосмекенділердің - 3, бауырымен жорғалаушылардың - 11 түрлері мекендейді. Құстардың 267 түрі, оның 11 түрі Қазақстанның қызыл кітабына (2008), ал екі түрі Халықаралық табиғат қорғау одағының (МСОП) Қызыл кітабына әлемдік жойылу қаупі төнген түр ретінде тіркелген. Табиғи қорық аумағында сүтқоректілердің 52 түрі анықталып, оның 10 түрі Қазақстанның қызыл кітабына (2008) тіркелген. Қорық аумағындағы эндемик түрлерге көксуыр мен арқардың түр тармағы және ілбіс ХТҚО-ның Қызыл кітабына жойылып кету қаупі төнген түр ретінде тіркелген.

Қаратау мемлекеттік табиғи қорығы (2004) Қаратау тау жотасының орталық бөлігін қамтиды. Қорық Оңтүстік Қазақстан облысының Түркістан ауданында орналасқан.

Қорық аумағында өсімдіктердің 1666 түрі өседі, оның 53 түрі осы өңірде ғана өсетін эндемик түрлер, оның 42 түрі Қазақстанның Қызыл кітабына тіркелген түрлер. Қорық аумағында балықтың - 1, қосмекенділердің - 2, бауырымен жорғалаушылардың - 12 түрі, оның 2 түрі Қазақстанның Қызыл кітабына тіркеліп қорғауға алынған. Құстардың 118 түрі, оның 12 (ақ дегелек, кара дегелек, жыланжегіш бүркіт, бакалтақ бүркіт, дала қыраны, бүркіт, сақалтай, жұртшы, ителгі, ақбас тырна, дуадақ, үкі) түрлері Қызыл кітапқа тіркелген. Сүтқоректілердің 30 аса түрлері бар, оның 3 түрі (арқардың 3 түршесі, тас сусары, жайра) Қызыл кітапқа тіркеліп қатаң қорғауға алынған.

Ал омыртқасыздарға келсек, бұл жерде жәндіктердің 152 түрлері кездеседі, соның ішінде 1 сирек кездесетін түрі Қаратау мен Орта Азияның эндемигі, ал 1 реликті түр, осылардың 1 Қазақстанның Қызыл кітабына тіркелген.

Сайрам-Өгем мемлекеттік ұлттық саябағы (2006) Талас Алатауының сілемдері Өгем, Қаржантау және Боралдай тауларында кездесетін жануарлар мен өсімдіктер дүниесінің алуан түрлігін сақтау үшін құрылған. Оңтүстік Қазақстан облысында орналасқан.

Саябақ орманды дала биігінен биік таулы алқапқа дейінгі 7 табиғи белдемді қамтиды. Саябақтың аумағы солтүстіктен оңтүстік бағыт бойынша 135 км-ге созылып жатыр. Бұл жерде 1633 өсімдіктердің түрлері кездеседі. Саябақ жануарлар дүниесіне де бай. Омыртқасыз жануарлардың 349 түрі және омыртқалы жануарлардан: қосмекенділердің 2 түрі, бауырымен жорғалаушылардың 12 түрі, сүтқоректілердің 59 түрі, құстардың 300 түрі мекен етеді.

Ал Іле, Күңгей және Теріскей Алатаулары, Солтүстік Тянь-Шань тау сілемдері Алматы облысының аумағында орналасқан. Облыстың оңтүстік-батысы мен батысында Шу-Іле таулары бар, ал облыстың солтүстік-шығыс бөлігінде Жетісу Алатауының сілемдері орналасқан.

Алматы облысының таулы аумағында республикалық мәні бар ЕҚТА-дан 1 мемлекеттік табиғи қорық (Алматы), 5 мемлекеттік ұлттық саябақтар (Іле Алатауы, Алтынемел, Шарын, Көлсай көлдері, Жетісу (Жоңғар) Алатауы және 1 кешенді - Алматы және 4 зоологиялық - Лепсі, Токты, Қоқан, Жоғарғы Көксу мемлекеттік табиғи қорықшалар құрылған.

Алматы мемлекеттік табиғи қорығы (1931) Қазақстанның оңтүстік шығысында Іле Алатауының орталық бөлігінде Алматы облысының Талғар және Еңбекшіқазақ ауданының жерінде

орналасқан. Іле Алатауының табиғи бірлестіктері қорғалады. Қорық екі бөліктен тұрады: Талғар (40652 га) және Есік (31048 га), жалпы көлемі 71700 га.

Жоғары сатылы өсімдіктердің 1000 аса түрі бар, оның ішінде 5-і Іле Алатауының эндемигі, ал 16 Солтүстік Тяньшанның, 23 Шығыс бөлігінің және 50 жалпы Тяньшань өңірінің эндемигі. Сирек кездесетін түрлері – 50, ал 26-сы Қазақстанның Қызыл кітабына тіркеліп қорғауға алынған. Мысалы, мушкетов түйесіңірі, сиверс және недзвецкий алмалары, кавказ таудағаны т.б. Омыртқалы жануарлар дүниесінің 225 түрі, соның ішінде балықтың 3 түрі, қосмекенділердің 2, бауырымен жорғалаушылардың 6, құстардың 172, сүтқоректілердің 42 түрі мекендейді. Құстардың 10 түрі, сүтқоректілердің 5 түрі Қазақстанның Қызыл кітабына тіркеліп қорғауға алынған. Олар құстардан орақтұмсық, бүркіт, сақалтай, құмай, бидайық, қара дегелек, үкі, ұлар, сүтқоректілерден тас сусары, Тяньшанның қоңыр аюы, сілеусін, архар, барыс.

Алтынемел мемлекеттік ұлттық табиғи саябағының (1996) жалпы жер аумағы 520 мың га, ол республикамыздың ең үлкен сая бақтың бірі. Сая бақ Іле аңғарында орналасқан, солтүстігінде Жетісу Алатауының оңтүстік сілемдерімен шектессе, оңтүстігінде Іле өзені және Қапшағай су қоймасымен шектеседі.

Сая бақ аумағында сүтқоректілердің 7 отрядына жататын 71 түрлері (жәндікқоректілердің - 6, қолқанаттылардың - 11, жыртқыштардың - 16, тақтұяқтылардың - 2, жұптұяқтылардың - 7, кемірушілердің - 27 және қоянтәрізділердің – 2 түрлері) кездеседі. Ал 12 түрі Халықаралық Қызыл кітапқа (МСОП) және Қазақстан Республикасының Қызыл кітабына тіркелген түрлер.

Жетісу (жоңғар) алатауы мемлекеттік ұлттық табиғи саябағы (2010) Алматы облысының Ақсу, Сарқант және Алакөл ауданының аумағында құрылды, жер көлемі 356 022 га.

Жетісу Алатауы – Қазақстанның шығыс бөлігіндегі тау, Жетісу тау жүйесінің солтүстік және солтүстік-батыс жалғасы болып табылады. Ол солтүстігінде Алакөл қазаншұңқыры мен оңтүстігінде Іле өзені арнасы аралығында ендік бағытта созылып жатыр. Ұзындығы 450 км, ені 100-200 км. Жетісу Алатауын батыста Көксу өзені, шығыста Буратал өзені кесіп өтеді. Бұл екі бөлік Солтүстік және Оңтүстік Жетісу Алатауы деп аталатын екі үлкен тау жотасын құрайды.

Жетісу Алатауы Сібір мен Орта Азия таулары аралығындағы өзіндік көпір тәрізді. Саябақ аумағында өсімдіктердің 2168 түрі кездеседі, оның 76 түрлері эндемик. Жануарлар дүниесі де өте бай, 2 сүйекті балықтың түрі, қосмекенділердің 2, бауырымен жорғалаушылардың 8, құстардың 238 түрі және сүтқоректілердің 52 түрлері мекендейді. Олардың біразы Қазақстанның және Халықаралық (МСОП) Қызыл кітапқа тіркеліп қорғауға алынған, олар даната бақасы, қара дегелек, бүркіт, сақалтай, ителгі, үкі, тяньшань аюы, тас сусар, сабаншы, түркістан сілеусіні, барыс; өсімдіктерден – Сиверс алмасы, ақшыл сепкілгүл, жоңғар көкгілі және т.б..

Шарын мемлекеттік ұлттық табиғи саябағы (2004) жер көлемі 127 050 га. Саябақ Алматы облысының Еңбекшіқазақ, Райымбек және Ұйғыр ауданының аумағында орналасқан.

Шарын ұлттық табиғи саябағы Үлкен Бөгеті тау жотасын, Сөгеті аңғары мен шекаралас шөлді жерлерді Шарын өзенінің бойындағы «Қызғылт қамалдар» аңғарын, сол маңдағы далалы алқапты және Торайғыр тауы беткейлерін қамтиды.

Паркта өсімдіктердің 1500 түрі өседі, оның 60-қа жуық түрі эндемиктер. Ондағы өсімдіктердің 17 түрі қорғауға алынып, Қазақстанның Қызыл кітабына тіркелген. Сүтқоректілердің 62, құстардың 103 түрі ұя салады, бауырымен жорғалаушылардың 25, балықтардың 10 түрі кездеседі. Саябақ аумағынан ерте кездерде тіршілік етіп, кейіннен жойылып кеткен жануарлардың (пілдердің, мастодонттардың, мүйізтұмсықтардың, қорқау қасқырдың, стенон жылқысының, т.б.) қаңқа қалдықтары да табылған.

Іле Алатау мемлекеттік ұлттық саябағы (1996) Алматы облысының Қарасай, Талғар және Еңбекші қазақ ауданының аумағында Іле Алатауының солтүстік бөлігінде орналасқан, жалпы жер аумағы 202292 га. Саябақтың ұзындығы 120 км, батысында Шамалған өзенінен басталса мен шығысында Түрген өзенінің аралығын алып жатыр, ені 30-35 шақырым.

Ұлттық саябақ теңіз деңгейінен 600 м биіктікпен 4540 м биіктік аралығында орналасқан. Саябақ теңіз деңгейінен 600 – 4540 м биіктікте орналасқан. Ең биік шыңы – Конституция (4540 м) және Қазақстанның 25 жылдығы шоқысы (4494 м).

Саябақтың флорасында 1 мыңнан астам өсімдік түрі бар, оның 500-ден астамы жапырақты орман, 400-ден астамы – қылқан жапырақты орман алқаптарында өседі. Бұл өсімдіктердің 36 түрі Қазақстанның “Қызыл кітабына” тіркелген. Жануарлар әлемі де өте бай. Омыртқасыздардың 8 класқа бірігетін 2 мыңнан астам түрі белгілі. Барылдауық қоныстардың 252, стафилинидтердің 180, жапырақ

жегіштердің 102, күндізгі көбелектердің 145, жарғаққанаттылардың 110, қазғыш жабайы аралардың 97, құмырсқалардың 33, шаншарлардың 30 түрі анықталған. Омыртқасыздардың 24 түрі (мыс., Түркістан туркомиласы, әшекейленген жүйрік қоңыз, шығыс ахраноксиясы, Іле хош иісті отын кескіш қоңызы, т.б.) Қазақстанның Қызыл кітабына тіркелген. Омыртқалы жануарлардың 245 түрі, олардың 8 түрі балықтар; 4-еуі – қосмекенділер; 8-і – бауырымен жорғалаушылар; 178-і – құстар; 47-сі – сүтқоректілер. Бұлардың ішінде балықтардың 4, қосмекенділердің 2, құстардың 11, сүтқоректілердің 7 түрі Қазақстанның Қызыл кітабына енгізілген.

«Көлсай көлдері» мемлекеттік ұлттық табиғи (2007) Алматы облысының Талғар және Райымбек ауданының аумағында орналасқан, жер көлемі 161 045 га, Тяньшань тауының солтүстік-шығыс бөлігіндегі Күнгеі Алатауының солтүстік-шығыс беткейі қамтылған. Бұл жерде теңіз деңгейінен 1800-3500 м биіктікте орналасқан өсімдіктер мен жануарлар дүниесінің биоалуантүрлілігі қамтылған. Көл үш, яғни жоғарғы, ортаңғы және төменгі Көлсай көлдерінен тұрады.

Сая бақ аумағының флорасы 700 аса түрден тұрады, олардың көбі сирек және жойылып кету қаупі төнген түрлер. Жануарлар дүниесі 200-ден аса омыртқалы жануарлар мекендейді. Балықтың 4 түрі, қосмекенділердің 2, 197 түрлі құстар мен 29 сүтқоректілер кездеседі. Осылардың ішінде де Қазақстанның Қызыл кітабына тіркеліп қорғауға алынған түрлер бар.

Сонымен Қазақстанның оңтүстігі мен оңтүстік-шығыс аумағындағы таулы алқаптың экожүйелерін қорғау мақсатында республикалық мәні бар ЕҚТА-дан 3 мемлекеттік табиғи қорық (Ақсу-Жабағылы, Қаратау, Алматы), 6 мемлекеттік ұлттық саябақтар (Өгем-Сайрам, Іле Алатауы, Алтынемел, Шарын, Көлсай көлдері, Жетісу (Жоңғар) Алатауы және 1 кешенді – Алматы және 4 зоологиялық – Лепсі, Тоқты, Қокан, Жоғарғы Көксу мемлекеттік табиғи қорықшалар құрылған, жалпы 2 634 560 га жерді қамтиды.

Пайдаланған әдебиеттер

1. Бейсенова Ә.С. Қазақстан табиғатының қалыптасуы мен даму тарихы. – Алматы: Мектеп, 2014. – 472 б.
2. Вилесов Е.Н., Науменко А.А., Веселова Л.К., Аубекеров Б.Ж. Физическая география Казахстана. – Алматы: Қазақ университет, 2009. – 372 с.
3. Сәтімбеков Р., Келімсейіт Е., Шілдебаев Ж. Қазақстанда ерекше қорғалатын табиғи аумақтар және биоалуантүрлілік. – Алматы: Нур-Принт, 2012. – 254 б.

Түйін

Мақалада Қазақстанның оңтүстігі мен оңтүстік-шығыс аумағындағы таулы алқаптың экожүйелерін қорғау мақсатында республикалық мәні бар ЕҚТА туралы мәліметтер берілген. Бұл жерлерде 3 мемлекеттік табиғи қорық, 6 мемлекеттік ұлттық саябақтар және 1 кешенді және 4 зоологиялық мемлекеттік қорықшалар бар.

Резюме

В статье рассматривается сохранение биоразнообразия фауны горных территорий Юга и Юго-Востока Казахстана, где имеются 3 заповедника, 6 национальных парков, 1 комплексный и 4 зоологических государственных природных заказника.

Summary

The article deals with the conservation of biodiversity of fauna mountain areas of the South and South-East Kazakhstan, where there are 3 nature reserves, 6 national parks, one comprehensive and 4 zoological state nature reserve.

АРАЛ ТЕҢІЗІНІҢ БҰРЫНҒЫ АРАЛДАРЫНЫҢ ТЕРИОФАУНАСЫНЫҢ АЛУАНТҮРЛІЛІГІ

Есжанов Б.Е., Мұсабеков Қ.С.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

E-mail: b-eszhanov@mail.ru

1929 жылы құрылған Барсакелмес қорығының территориясында мекендейтін омыртқалы жануарлардың фаунасының жағдайы өткен ғасырдың 90-жылдарының басында толықтай тексеруді өткені белгілі [1]. Бұл автордың зерттеуі бойынша қорықта қосмекенділердің бір түрі-жасыл құрбақа бауырымен жорғалаушылардың-9, құстардың-66 және сүтқоректілердің 16 түрі мекендегені анықталды. Өткен ғасырдың 90-жылдарының аяғында Барсакелмес аралы материкпен бірігіп қосылды. 4 ғасырлық тарихы бар арал, қайтадан әдеттегідей жотаға айналды. Ең алдымен олар мекендеген құландар тұщысулы суат іздеп материкке шыға бастады. Алғаш рет Арал теңізінің оңтүстігі мен оңтүстік-шығысындағы материктік құрлықта құландар Қаратерең ауылының маңында 1993 жылы кездесе бастады [2]. 1990-2000 жылдары қаржыландыру қиындығына байланысты қорық жұмысын уақытша тоқтатты, тек 2002 жылдан бастап, ол жұмысын қайтадан атқара бастады. Құландардың бұрынғы Қасқақұлан аралының аумағында тұрақты түрде мекендеуі Барсакелмес қорығының территориясын ұлғайтуға себепші болды. Қазіргі кезде қорық 2 үлескіден (учаскелерден) Барсакелмес және Қасқақұлан - тұрады. Барсакелмес аралындағы омыртқалы жануарлардың алуантүрлілігі азды-көпті зерттелсе, ал жаңадан қосылған үлескенің жабайы жануарлары жайында мәліметтер жоқтың қасы. Тіпті Барсакелмес қорығының соңғы территориялар жайындағы еңбектер [3,1] териофауна жайында ешқандай деректер келтірілмейді. Арал теңізінің суы тартылып, оның бұрынғы акваториясы құрғай бастағанда жүргізілген жұмыстар [4] тіпті ескерілмейді (мұндағы авторларға бұл еңбектер қол жетімсіз болуы да мүмкін). Ал Арал теңізінің қазір Барсакелмес аралымен қосылып кеткен бұрынғы аралдарының териофаунасының жағдайын білу, қазіргі қорықтағы омыртқалы жануарларына мониторинг жүргізуде үлкен маңызға ие болатыны сөзсіз. Өйткені соңғы деректер бойынша қазіргі қорық территориясында омыртқалы жануарлардың 150-ден аса түрінің оның ішінде қосмекенділердің 2, бауырымен жорғалаушылардың 22[5], құстардың 90 [6] және сүтқоректілердің 40-тай түрі [3] кездесетіні белгілі болды. Міне, жаңа қосылған территориялардың байланысты фаунаның алуандылығының түрлік құрамының артуы және оның болашақта өзгеруі болжау үшін бұрынғы аралдардың фаунасының құрамын білудің әрі теориялық әрі практикалық маңызы үлкен. Осыған орай біздер өз күнделігімізде жазылған материалдарды көпшілік оқырмандарға ұсынғанды жөн көрдік.

Материалдар мен зерттеу әдіс-тәсілдері. Мақалаға тиек болған материалдар 1986 жылы Арал теңізінің оңтүстік-шығысында орналасқан Қасқақұлан, Ұзынқайыр және Ақбасты аралдарында жиналған.

күз айларында жүргізілді. Барлығы 100 км, оның ішінде автокөлікпен 80 км, жаяу 20 км территория зерттелді. Зерттеу әдіс-тәсілдері өткен ғасырдың 80-жылдарында көпке танымал зоологиялық зерттеулердің тәсілдері: автокөлікпен және жаяу белгілі бір бағдарлар (маршрут) бойынша, жай көзбен шолу әрі дүрбі салып бақылау, ал майда кеміргіштердің сапалық және сандық құрамын анықтау үшін ұстау құралдарын түнде қойып, оны ертемен тексеру болып табылады. Осы мақсатта 700 ұстағыш құралдарды түнге қою және қосаяқтар мен түн жануарларын есепке алу үшін автокөлікке қосымша жарық көзін қосып, түнгі санақ жұмыстарын жүргізу және т.т.

Алынған нәтижелер және оларды талдау. Арал теңізінің құрғап қалған акваториясын 1976 жылдан бастап зерттеу барысында, онда, жарқанаттарды есепке алмағанда, Арал өңіріне белгілі 70-ке жуық сүтқоректілердің 30-дай түрі кездесетіні анықталды [4]. 1984 жылы жаз-күз айларында Арал теңізінің шығыс жағалауында сүтқоректілер бұрынғы жағалаудан 19 км теңізге қараған қашықтықта кездесе бастады. Мысалы, осы кезде осы территорияда сүтқоректілердің 28 түрі есепке алынды. Соның ішінде, бұрынғы Қасқақұлан аралында олардың 19 түрі, Ұзынқайыр аралында – 12, ал Ақбасты аралында 5 түрінің мекендейтіні анықталды (кесте). Бұл аралдарда кездескен барлық сүтқоректілердің санының деңгейі төмен не өте төмен болды, әсіресе бұл көрсеткіш теңізге жақын жерлерде анық байқалды. Ал кейбір жаңадан қалыптасқан экожүйелерде, өсімдіктер жамылғысының қалыптасуына қолайлы болған ошақтарда кеміргіштердің саны және жыртқыштардың шоғырлануы арта бастады. Мысалы, Қасқақұлан аралының құмдауыт жерлерінде кіші құмтышқанының 100 ұстау құралына түсуі орта есеппен 34%, жыңғыл құмтышқаны -7, жүнбалақ қосаяқ – 3.1, үй қаптесері -3.1 және сұр атжалманның түсуі 1.4% болса, қызылқұйрық құмтышқанының шоғырындағы індердің саны орта есеппен алғанда 1 га-да 28-ге (15-40) жетті.

Бұл кеміргіштердің орналасу дәрежесі де биотоптарға байланысты әртүрлі болды. Мысалы, Қасқақұлан аралының құмды үлескілерінде (учаскелерінде) кіші құмтышқанының ұстау құралына түсуі 13-66%, жыңғыл құмтышқаны -1.4-11.4, жүнбалақ қосаяқтың түсуі 4.3-5.7% болды.

Кесте Арал теңізінің бұрынғы кейбір аралдарындағы сүтқоректілердің алуантүрлілігі (1984 жыл, жаз-күз айлары)

Сүтқоректілердің аты	Зерттелген аралдар		
	Қасқақұлан	Ұзынқайыр	Ақбасты
Кеміргіштер отряды - Rodentia			
Кіші құмтышқаны – <i>Meriones meridianus</i>	+	+	+
Қызылқұйрық құмтышқаны – <i>Meriones libycus</i>	+	+	-
Жыңғыл құмтышқаны – <i>Merionus tamariscinus</i>	+	-	-
Үлкен құмтышқан – <i>Rhombomys opimus</i>	+	+	-
Үй қаптесері – <i>Mus musculus</i>	+	+	-
Сұр атжалман – <i>Cricetulus migratorius</i>	+	+	-
Сарышұнақ (зорман немесе балпақ) – <i>Spermophilus fulvus</i>	+	-	-
Кіші қосаяқ – <i>Allactaga elater</i>	+	-	-
Тикдлақ қосаяқ – <i>Pogerethmus pumilio</i>	+	-	-
Жүнбалақ қосаяқ – <i>Dipus sagitta</i>	+	+	-
Қоянтәрізділер отряды -Lagomorpha			
Құм қояны – <i>Lepus capensis (tolai)</i>	+	+	+
Жыртқыштар отряды - Carnivora			
Қарсақ – <i>Vulpes corsac</i>	+	+	+
Түлкі – <i>Vulpes vulpes</i>	+	+	+
Шүйебөрі – <i>Canis aureus</i>	+	+	-
Қасқыр – <i>Canis lupus</i>	+	-	-
Борсық – <i>Meles meles</i>	+	-	-
Дала мысығы (мәлін) – <i>Felis libyca</i>	+	+	+
Жұптұяқтылар отряды - Artiodactyla			
Ақбөкен (киік) – <i>Saiga tatarica</i>	+	+	-
Қабан (доңыз) – <i>Sus scrofa</i>	+	-	-
Барлығы	19	12	5

Ал тақырлы үлескілерде - кіші құмтышқанның есептеу құралдарына түсуі 1.4-2.8%, жыңғыл құмтышқаны – 2.9-4.3, сұр атжалман -2.8, үй қаптесері -5.8%-ға жетті. Жоталы жерлерде кіші құмтышқанының ұсталуы 4.3-8.6%, жыңғыл құмтышқаны – 2.9-4.3, ал қызылқұйрық құмтышқанының ұстау құралдарына түсуі 1.4% болды. Үлкен құмтышқанының шоғырларының (колониясының) 1 км аралықтағы саны 0.2-ден 4-ке дейін есепке алынды. Осындай көрсеткіш Ұзынқайыр аралында да байқалды. Жыртқыштардың саны өте төмен болды. Тек Ұзынқайыр аралында 5 км бағытта (маршрутта) қарсақтың 3 іні, бір түлкі кездестірілді. Құм қоянының саны да төмен, барлық аралдарда 1 км жаяу маршрутта орта есеппен алғанда 0.25 данасы есепке алынды. Ақбөкендердің Қасқақұлан мен Ұзынқайыр аралдарында 2-5 бастан тұратын 6 тобы кездесті.

Ал 1990 жылдары кеміргіштердің тұрақты баспаналары Қасқақұлан аралынан батысқа текше түбімен 19 км тереңдікте, ал 5 ақбөкен мен сирек кездесетін жыртқыштардың іздері бұрынғы текше түбімен 23 км жерде бақыланды.

Қорытынды. Сонымен, өткен ғасырдың 80-жылдары мен 90-жылдарының басындағы зерттеу жұмыстары сүтқоректілердің бұрынғы Арал теңізінің түбімен бірте-бірте оны белсенді түрде менгеріп бастағанын көрсетеді. Әсіресе, кеміргіштердің (мысалы, Қасқақұлан аралында есепке алынған сүтқоректілердің 19 түрінің 10 түрі кеміргіштер -52.6%) экстремалды жағдайларға (жерасты суының деңгейі жақын, өсімдік жамылғысы өте сирек, монофитоценозда (мысалы, сарсазанда) үлкен құмтышқандардың мекендеуі) өте төзімді болатынын көрсетті. Әсіресе эпизоотологиялық және шаруашылық маңызы басым болатын құмтышқандары мен қосаяқтар кешені – аймақтық ценоздың маңызды буындары болып табылады.

Міне, жоғарыда көрсетілген жылдары жүргізілген зерттеу жұмыстарының нәтижелері қазіргі Барсакөлмес қорығының териофаунасының қалыптасуына мониторинг жүргізуде өз үлесін қосатыны сөзсіз.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Елисеев Д.О. Современное состояние фауны позвоночных острова Барсакельмес и ее динамика за последние 50 лет // Труды Барсакельмесского заповедника. Вып. 2. - Изд-во «Tethys». - Алматы, 2007. – С.107-128.
2. Яценко Р.В. К современному положению популяции кулана в Приаралье // Selevina, 1998-1999.- С. 228-229.
3. Димеева Л. Государственный природный заповедник Барсакельмес. - Заповедники Средней Азии и Казахстана. - Изд-во «Tethys». -Алматы, 2006. – С.35 -41.
- 4.Мазин В.Н., Есжанов Б.Е., Мусабеков К.С. Освоение млекопитающими обсохшей акватории Аральского моря //Медицинские, социальные и экологические проблемы Приаралья: Тезисы докладов. –Алматы, 1992. –С.123-124.
5. Дуйсебаева Т.Н. Об изменении систематического списка земноводных и пресмыкающихся фауны заповедника «Барсакельмес» //Труды Барсакельмесского заповедника. Вып. 2. -Изд-во «Tethys». -Алматы,2007. –С.129-134.
6. Ковшарь А.Ф. Орнитологические наблюдения в заповеднике «Барсакельмес» в первой декаде мая 2007 года//Труды Барсакельмесского заповедника. Вып. 2. -Изд-во «Tethys». -Алматы,2007. - С.139-154.

Түйін

Мақалада Арал теңізінің оңтүстік-шығысында орналасқан бұрынғы аралдарында (Қасқақұлан, Ұзынқайыр, Ақбасты) мекендейтін сүтқоректілердің алуантүрлілігі және олардың сан мөлшері баяндалады. Қасқақұлан аралында сүтқоректілердің 19 түрі, Ұзынқайырда 12, ал Ақбасты аралында 5 түрі мекендейтіні анықталған. Негізінен кеміргіштердің (құмтышқандары мен қосаяқтардың) басым болғаны көрсетіледі.

Резюме

В статье приводятся сведения о разнообразии и численности млекопитающих, обитающих в бывших островах (Каскакулан, Узынкайыр, Ақбасты) Аральского моря. На острове Каскакулан обитали 19 видов, Узынкайыре – 12, а Ақбасты-5 видов млекопитающих. Показано, что в этих островах, в основном, доминировали грызуны (песчанки и тушканчики).

Resume

The article provides information about the diversity and abundance of mammals that live in the former islands (Kaskakulan, Uzynkayyr, Akbasty) Aral Sea. The island is inhabited by 19 species of Kaskakulan,

МАЗМҰНЫ

Жексембиев Р.Қ., Қырбасова Э.А. АРУЛАР ОРДАСЫНЫҢ ҰЛАҒАТТЫ ҰСТАЗЫ! 4

І Секция ЕРЕКШЕ ҚОРҒАЛАТЫН ТАБИҒИ АУМАҚТАРДЫҢ ТАБИҒАТ ҚОРҒАУДАҒЫ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Sdykova Z. E., Sugir N. VOLCANOES, DESCRIPTION OF VOLCANOES, THE MOST DANGEROUS ACTIVE VOLCANOES NOWADAYS	7
✓ Абдурасулова Л.С. ДОСТИЖЕНИЕ КАРАТАУСКОГО ЗАПОВЕДНИКА В ДЕЛЕ СОХРАНЕНИЯ ГЕНОФОНДА РАСТИТЕЛЬНОГО И ЖИВОТНОГО МИРА	8
Абылханова А. Б. ЖЕРҰЙЫҚ ҚҰТТЫ МЕКЕН АЛАКӨЛІМ	11
✓ Аугонбаев А. Д. КАТОН-КАРАГАЙСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ ПРИРОДНЫЙ ПАРК И ЕГО РОЛЬ В ОХРАНЕ ПРИРОДЫ	14
✓ Ахметкалиева М.С. ЕРЕКШЕ ҚОРҒАЛАТЫН ТАБИҒИ АУМАҚ АҚСУ –ЖАБАҒАЛЫ ҚОРЫҒЫ	15
✓ Байсуанова Ж.М. ОСОБО ОХРАНЯЕМЫЕ ПРИРОДНЫЕ ТЕРРИТОРИИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН И ПРОБЛЕМЫ ИХ СОХРАНЕНИЯ	18
✓ Бегалиева С. А., Зияева Г. К., Мұрсал Д.Ш., Шекпенбаева Б.М. ЕРЕКШЕ ҚОРҒАЛАТЫН ТАБИҒИ АУМАҚТАРДЫҢ ТАБИҒАТТЫ ҚОРҒАУДАҒЫ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ	22
Боппева А. Н., Мамирова К.Н.ҚАЗАҚСТАНДА ШӨЛ ЖӘНЕ ШӨЛЕЙТ ЗОНАЛАРЫНДА ЕРЕКШЕ ҚОРҒАЛАТЫН АУМАҚТАР (ҚОРЫҚТАР)	25
✓ Боромбаев А.РЕЖИМ ЗАПОВЕДОВАНИЯ НА СОСТОЯНИЕ ОХРАНЯЕМЫХ ПРИРОДНЫХ ТЕРРИТОРИЙ КЫРГЫЗСТАНА	27
✓ Зияева Г. К., Укибаев Р.Ж., Жампоз Э.З.ЕРЕКШЕ ҚОРҒАЛАТЫН ТАБИҒИ АУМАҚТАРДЫҢ НЕГІЗГІ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	30
Игембаев С.Б., Степанова Ю.Е.ДИКОПЛОДОВЫЕ ЛЕСА ЖОНГАР-АЛАТАУСКОГО ГНПП, КАК ВАЖНЫЙ КОМПОНЕНТ БИОРАЗНООБРАЗИЯ	33
✓ Карменова Н.Н. АЛМАТЫ ОБЛЫСЫНЫҢ ТАБИҒИ РЕКРЕАЦИЯЛЫҚ РЕСУРСТАРЫН ПАЙДАЛАНУ ЖОЛДАРЫ	35
Калиева А.Н., Дәмір А.Д., Нұрғайып А.Д.«КӨЛСАЙ КӨЛДЕРІ» МҮГП ӨСІМДІКТЕРІНІҢ ҚОРЫ ЖӘНЕ <i>A.PILOSA</i> LDB. ДӘРІЛІК ӨСІМДІГІНІҢ АНАТОМИЯЛЫҚ ҚҰРЫЛЫСЫ	38
Қуандықова Э.Қ. ГЕОГРАФИЯЛЫҚ ЗЕРТТЕУЛЕРДЕГІ ӘУЕҒАРЫШТЫҚ ЗЕРТТЕУ ӘДІСТЕРІ ЖӘНЕ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРДІ ШЕШУДЕГІ ӘУЕҒАРЫШТЫҚ СУРЕТТЕРДІҢ РОЛІ	42
✓ Мамирова К.Н., Шакенова Т.К., Кожаниязова И.У., Сарсембай Р.Е. КУРГАЛЬДЖИНСКИЙ ЗАПОВЕДНИК – КАК ОСОБО ОХРАНЯЕМАЯ ПРИРОДНАЯ ТЕРРИТОРИЯ	44
✓ Мамирова К.Н., Шакенова Т.К., Кожаниязова И.У., Сарсембай Р.Е. БИОРЕСУРСЫ СРЕДНИХ ОЗЕР АКМОЛИНСКОЙ И КОСТАНАЙСКОЙ ОБЛАСТЕЙ СЕВЕРНОГО КАЗАХСТАНА	45
✓ Мамирова К. Н., Оңғарбаева Г.Ш., Қонақбаева А.Н ҚАЗАҚСТАННЫҢ БАҒА ЖЕТПЕС БАЙЛЫҒЫ - ҚОРҒАЛЖЫН ҚОРЫҒЫ	48
Мамирова К.Н., Оспанбаева А.А., Габельбаева Ю.М. АШЫҚ АСПАН АСТЫНДАҒЫ ТАБИҒИ ЕСКЕРТКІШТЕРДІ НАСИХАТТАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ («ҚИЫН-КЕРІШ» МЫСАЛЫНДА)	51
✓ Мамирова К.Н., Тұрбекова А.Т., Текетбаева А.С. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТУРИЗМІН ДАМУДА ЕРЕКШЕ ҚОРҒАЛАТЫН ТЕРРИТОРИЯЛАРДЫҢ РОЛІ	52
Мауи Ә.Ә.,Секерова Т.М. ҚАНТ ҚЫЗЫЛШАСЫНЫҢ ЗИЯНДЫ АУРУЛАРЫ ЖӘНЕ ОЛАРМЕН КҮРЕСУ ЖОЛДАРЫ	54
✓ Мұсабеков Қ.С. ҚАЗАҚСТАННЫҢ ОҢТҮСТІК ЖӘНЕ ОҢТҮСТІК-ШЫҒЫС ТАУЛАРЫНЫҢ ЖАНУАРЛАР ДҮНИЕСІН ҚОРҒАУДАҒЫ ЕҚТА-ДЫҢ ОРНЫ	56
Надыров Ш.М., Рахмедова М.О., Жанбырбаева Қ.К. АЛМАТИНСКИЙ	59

ПОЛИФЕНОЛДЫ БӨЛУ ЖӘНЕ ҚҰРАМЫ, ҚҰРЫЛЫСЫН ЗЕРТТЕУ	
✓ Есжанов Б.Е., Мұсабеков Қ.С. АРАЛ ТЕҢІЗІНІҢ БҰРЫНҒЫ АРАЛДАРЫНЫҢ ТЕРИОФАУНАСЫНЫҢ АЛУАНТҮРЛІЛІГІ	135
Есимов Б.К., Майматаева А.Д., Кауынбаева Э., Канкеева М. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ КЕЙБІР СІРЕК КЕЗДЕСЕТІН ЖЫРТҚЫШ ҚҰСТАРДЫ САҚТАУ ЖӘНЕ ҚАЛПЫНА КЕЛТІРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ	138
Искакова Р.Т. МОЙЫНҚҰМ – ШУ ПРОВИНЦИЯСЫНЫҢ ГЕОЭКОЛОГИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ (Жамбыл облысы мысалында)	141
Жайлыбай К.Н., Медеуова Ғ.Ж., Көпжасар М.М., Секерова Т.М., Дүйсенби Б.Д. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ БИОАЛУАНТҮРЛІЛІКТІ ҚОРҒАУ	144
Жайлыбай К.Н., Мұхамединова Н.Ә., Медеуова Ғ.Ж., Көпжасар М.М., Дүйсенби Б.Д. АҒАШТАР ӨСІРУ ҚУАҢШЫЛЫҚТЫҢ АЛДЫН АЛУ ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ТАБИҒАТЫН ҚОРҒАУДЫҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ЖОЛЫ	148
Жолмаганбетова М.А. АВАРИЯЛЫҚ-ХИМИЯЛЫҚ ҚАУПТІ ЗАТТАРДЫҢ АТМОСФЕРАҒА ШЫҒУЫНДА ХАЛЫҚТЫҢ ІС-ШАРАЛАР	152
Қалекешов А.М., Өтешева А., Әбдрейм М., Сүнненова Н., Мақашев Е.Е., Тұрсынова А. АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҚ ҚҰСТАРЫНА АРНАЛҒАН ТАБИҒИ ҚОСПАНЫҢ ӘСЕРІН ЗЕРТТЕУ	159
Кемелбекова Р.Е., Сейдыбаева Ә.Қ. БИОЛОГИЯЛЫҚ АЛУАНТҮРЛІЛІКТІ ҚОРҒАУДЫҢ БАСТЫ МӘСЕЛЕЛЕРІ	163
Кенжеханова Ж.С. ЖОҢҒАР АЛАТАУЫ МЕМЛЕКЕТТІК ҰЛТТЫҚ ТАБИҒИ ПАРКІ АУМАҒЫНДА ТАРАЛҒАН ҚР ҚЫЗЫЛ КІТАБЫНА ЕНГЕН ӨСІМДІКТЕР	165
Кишибаев К.О., Көпжасар М.М., Мұхамединова К.А. КӨШЕТСІЗ ҚЫЗЫЛШАНЫҢ БИОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	168
Абдрасулова Ж.Ж., Кужантаева Ж.Ж., Шілдебаев Ж.Б., Ньюссам А.С. САҢЫРАУҚҰЛАҚТАР ТАҚЫРЫБЫН ОҚЫТУДА АССОЦИАГРАММАНЫ ҚОЛДАНУ	171
Қожантаева Ж.Ж., Караулова Г.А., Амантаева А.М. ІЛЕ АЛАТАУЫНДАҒЫ ЖЕМШӨПТІК МАҢЫЗЫ БАР ӨСІМДІК ТҮРЛЕРІНІҢ БИОЭКОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	174
Қожантаева Ж.Ж., Маселбаева Қ.Д., Амантаева А.М. ТЕХНИКАЛЫҚ ДАҚЫЛДАРДЫ ЗАРДАПТАЙТЫН САҢЫРАУҚҰЛАҚТАРДЫҢ КЕЙБІР ТҮРЛЕРІНІҢ ТАЗА ЕКПЕЛІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	177
Курманбаева М.С., Альмерекова Ш.С., Жумабекова Ж.Ж., Әмзе Ж. НОҚАТ ӨСІМДІГІНІҢ ЗЕРТХАНАЛЫҚ ЖӘНЕ ЕГІСТІК ЖАҒДАЙЫНДА БИОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІГІН САЛЫСТЫРУ	181
Курманбаева М.С., Альмерекова Ш.С., Абдукадинова Ж.А., Сейдазым Ж. GLYCINE MAX (L.) MERR. ӨСІМДІГІНІҢ МОРФОГЕНЕЗ ЕРЕКШЕЛІГІНЕ АУЫР МЕТАЛЛ ТҮЗДАРЫНЫҢ ӘСЕРІН БАҒАЛАУ	185
Кыдыров Т.Н., Байтанаев О.А., Кенжабай О.А. РЕСУРСЫ СИБИРСКОГО ГОРНОГО КОЗЛА (CAPRA SIBIRICA) В ИЛЕ-АЛАТАУСКОМ НАЦИОНАЛЬНОМ ПРИРОДНОМ ПАРК	190
Кылышбаева Г.Б., Пиртаева С.С. ҚАЗТАМАҚ ӨСІМДІГІН ӨСІРУ ЖӘНЕ КӨБЕЙТУДІҢ БИОЛОГИЯЛЫҚ МАҢЫЗЫ	194
Кырбасова Э.А., Парманбекова М.Х., Койбасова Л.У. ЕГЕУКҰЙРЫҚТАРДЫҢ ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬДЫ ҚАНТ ДИАБЕТІ КЕЗІНДЕГІ ЛИМФА ТҮЙІНДЕРІНІҢ ЖИЫРЫЛУ БЕЛСЕНДІЛІГІНІҢ ӨЗГЕРУІ	198
Мауи А.А. СОЗДАНИЕ УСТОЙЧИВЫХ К ФУЗАРИОЗНОЙ ГНИЛИ СЕЛЕКЦИОННЫХ МАТЕРИАЛОВ САХАРНОЙ СВЕКЛЫ	201
Мауи А.А. НЕКОТОРЫЕ БОЛЕЗНИ СОИ В АЛМАТИНСКОЙ ОБЛАСТИ	204
Молбаева. А.К., Есмағұл К.Е. ӘСЕМДІК БАҚЫТГҰЛІН IN VITRO ЖАҒДАЙЫНДА КӨБЕЙТУ	206
Мусаев К.Л., Есимов Б.К., Кауынбаева Э., Кемелбаева А. ҚАЗАҚСТАН ДОЛАНАЛАРЫНЫҢ (GRATAEGUS L.) ЭКОЛОГИЯСЫ, МОРФОЛОГИЯСЫ, ШАРУАШЫЛЫҚТАҒЫ МӘНІ	206
Мусина А.С., Елеубай А.Т., Оңдасын П.Е. АЛМАТЫНЫҢ АУА БАССЕЙІНІҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ПРОБЛЕМАСЫ	212

**ПРОФЕССОР РЫСБАЙ СӘТІМБЕКОВТЫҢ 75 ЖЫЛДЫҚ МЕРЕЙТОЙЫНА
ЖӘНЕ 47 ЖЫЛДЫҚ ҒЫЛЫМИ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЕҢБЕГІНЕ АРНАЛҒАН
«ЕРЕКШЕ ҚОРҒАЛАТЫН ТАБИҒИ АУМАҚТАР ЖӘНЕ БИОАЛУАНТУРЛІЛІК» АТТЫ
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ-ПРАКТИКАЛЫҚ КОНФЕРЕНЦИЯНЫҢ МАТЕРИАЛДАРЫ**
(Алматы қаласы, 28 мамыр 2015 ж.)

**МАТЕРИАЛЫ МЕЖДУНАРОДНОЙ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОЙ КОНФЕРЕНЦИИ
«ОСОБО ОХРАНЯЕМЫЕ ПРИРОДНЫЕ ТЕРРИТОРИИ И БИОРАЗНООБРАЗИЯ»
ПОСВЯЩЕННОЙ 75-ЛЕТНЕМУ ЮБИЛЕЮ И 47-ЛЕТИЮ НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРОФЕССОРА САТИМБЕКОВА Р.**
(г.Алматы, 28 мая 2015 г.)

*Компьютерде беттеуші:
Техникалық редакторы:*

Басуға 24.05.2015ж. қол қойылды. Пішімі 60x84^{1/8}
Офсеттік қағаз. Компьютерлік терілім.
Әріп түрі "Times New Roman" RISO басылымы.
Шартты баспа табағы 51.
Таралымы 130
Тапсырыс № 235
"Мерей" баспасы

РЫСБАЙ СӘТІМБЕКҰЛЫ

1940 жылы 20-мамырда Оңтүстік Қазақстан облысы Қазығұрт (бұрынғы Қаратас) ауданының Жұма елдімекенінде дүниеге келген. Ауылда 7 жылдық мектепті бітірген соң, Ташкент қаласындағы республикалық педучилищеге түсіп, оны үздік дипломмен бітіріп, 1958 жылы Оңтүстік Қазақстан облысы Келес (қазіргі Сарыағаш) ауданында бастауыш мектеп мұғалімі болып қызмет атқарды.

1959-1964 жылдары Алматы қаласының Абай атындағы Қазақ мемлекеттік педагогтік институты (қазіргі Алматы мемлекеттік ұлттық педагогикалық университеті) жаратылыстану-география факультетінің география-биология мамандығын үздік дипломмен бітіріп, сол институттың аспирантурасына қалдырылды.

Р.Сәтімбекұлы 1968 жылдан бастап Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университетінде ұстаздық қызмет атқарып келеді.

